

ÖNKÉP ALKOTÁS ÉS RÉGIÓTUDAT

MAGYARORSZÁG, AZ EURÓPAI ÉPÍTÉSZETI DISKURZUS ÉS A 19. SZÁZADI SZAKSAJTÓ*

Milyen szerepet játszott a magyarországi építészeti szaksajtó a külfölddel való kapcsolat alakításában? Hozzá segítette-e a hazai építészeket ahhoz, hogy az európai építészeti diskurzusban részt vegyenek? Vagy inkább a hazai szakma számára egy a külföldről független megnyilvánulási terepet jelentett? A magyarországi építészetéről Európában ekkor kialakult képet mennyiben alakította a hazai építésztársadalom, vagy mennyire formálták azt a külföldi kollégák és szakírók? Az alábbiakban ezekre a kérdésekre keresem a választ két hazai szaklap külföldi vonatkozású és két bécsi folyóirat Magyarországhoz kötődő cikkeinek vizsgálatával.

A TUDÁSÁTADÁS FORMÁI: SZEMÉLYEK, ISKOLÁK, MÉDIUMOK

A 19. század második fele Európában az azonos tradícióból építkező, hasonló elvek szerint, hasonló strukturában megépülő modern nagyvárosok kora. Az azonos tradíció és a közös építészeti tudás hordozói és letéteményesei mindenk előtt a technikai főiskolák, műszaki egyetemek voltak. A tudás elterjesztésében ezért elsődlegesen ezek a műhelyek játszottak vezető szerepet. Miként abban is, ahogy az építészeti historizmus egységesnek látszó világán belül egyes régiókban más és más orientáció kapott erősebb hangsúlyt, nem egyszer a historizmus helyi változatát hozva létre. Az oktatás akkori jellegéből adódóan az elvont „iskola” fogalom mögött látni kell a személyek, mindenk előtt a professzorok irányt mutató szerepét. Egy-egy nagyobb formátumú oktató nem csak a tanszéke arculatát határozta meg, de a diákjai preferenciáin keresztül saját terén és idején jóval túlmutató hatást fejtett ki. A tudás illetén időbeli terjedése mellett számolni kell – mindenk előtt a tanítványok és kollégák személyes kapcsolatain keresztül – annak térbeli és szimultán szétáradásával is.

Az, hogy Európa egészét a közös építészeti tudás, illetve annak iskolánkénti különböző változatai pár évtized alatt teljesen behálózzák, nem tudott volna megtörténni a nyomtatott sajtó és azon belül is a szaklapok rohamos elterjedése nélkül. Ez volt az a médium, mely a hagyományos és a modern építészeti tudást a legfrissebb módon közvetíteni tudta. Az ahhoz való hozzáférés növekvő igénye a szaksajtó elfogadottságára is hatással volt.

Közép-Európában a század közepén jelentek meg az első önálló építészeti lapok. Az 1860-as években Európa középső részén már legalább egy tucat építészeti szaklap létezett. Közülük a fontosabbak: *Allgemeine Bauzeitung* (Bécs, 1836), *Zeitschrift für Österreichischer Ingenieur- und Architekten-Vereins* (Bécs, 1849), *Deutsche Bauzeitung* (Berlin, 1867).

* A tanulmány a Művészetek és tudomány a nemzetépítés szolgálatában a 19. századi Magyarországon című, K 108670 számú OTKA program (program vezető: Gyáni Gábor) támogatásával készült.

A magyarországi építészeti szaksajtó a *Magyar Mérnök és Építész Egylet Közlönyének* megjelenésével (1867) kezdődött. Tíz évvel később követte ezt az *Építési Ipar* című hetilap. A 20. század elejéig más magyar nyelvű, kifejezetten építészeti szaklap nem jelent meg.¹ Ez a két orgánus elsődleges feladatának azt tekintette, hogy lehetőséget teremtsen építésznek és más szakmabelieknek munkásságuk bemutatására, nézeteik ismertetésére. Mint hivatalos szaklapok építészeti hatósági híreket (építési engedélyeket, szakmai üléseken elhangzott szövegeket) is közöltek. Ez utóbbiak ma forrásértékük miatt érdemelnek figyelmet. Mindemellett mindkét lap változó mértékben külföldi vonatkozású eseményekről is hírt adott. Ezek részben külföldi társlapokból átvett írások, vagy azokban megjelent hírekre adott reflexiók voltak. E cikkeken keresztül a hazai olvasóközönség a külföldön zajló építészeti tevékenységnek egy, a szerkesztőség által válogatott, kommentált, esetenként illusztrált bemutatását kapta – magyarul.

ÉPÍTÉSZEK ÉS RÉGIÓK

A magyarországi építészek régiótudata nem sokban különbött hazai kortársaik hovatarozás élményétől. Miként erről később még szó lesz, miközben a Monarchia állampolgáraiként léteztek, nemzeti tudatuk (amely nem függött az általuk beszélt nyelvtől) Magyarországhoz kötötte őket. Az önképkonstruálás ugyanakkor azt jelentette, hogy önmagukat más csoportokhoz képest határozta meg. Más népekről kialakuló (kialakított) sztereotípiák és patenrek épp saját maguknak egy nagyobb kontextusban való elhelyezését szolgálták. Ezeknek a sztereotípiáknak az elterjesztésében nagy szerepet játszott a nyomtatott sajtó. A nemzeti vonások megnevezésének és kimunkálásának a folyamata (melynek alapvető eleme volt a másoktól való elválasztás) hasonlóképpen zajlott Európa más vidékein is.²

Az országhatárokon túlmutató, tágabb építészeti diskurzusban való részvétel igénye a sokszor külföldön iskolázott építészek számára magától értetődő volt. A kommunikációhoz szükséges információt azonban csak részben vették a magyar szaklapokból. Vizsgált korszakunk első felében a Magyarországon akkoriban éppúgy elérhető külföldi (elsősorban német, másodsorban francia és angol) szaksajtó talán nagyobb jelentőséggel bírt. Ennek oka egyrészt a direkt információk nagyobb bősége volt. Másrészt számolni kell a hazai építészek nagy részének német nyelvi háttérével. Egy alapvetően német kultúrájú, német nyelvű közegről van szó, amely ismereteinek és tanultságának orientációját tekintve is meghatározó mértékben német volt. Referenciái is főként onnan származtak. Ezt látjuk igazolódni akkor is, ha közelebbről megnézzük a hazai építészek könyv- és folyóirat vásárlási szokásait. Magánkönyvtáraikban építészeti mintakönyvek, albumok, összefoglaló munkák és az idegen nyelvű folyóiratok többsége német nyelvterületről származott.³ Noha más országok (Franciaország, Anglia) szakfolyóiratai is eljuthattak Magyarországra, úgy tűnik a német nyelvű szaklapok a tájékozódásban fontosabb szerepet játszottak. Ebből a szempontból volt jelentősége a *Mérnök és Építész Egylet Közlönye* és az *Építési Ipar* 5–6 európai és Egyesült Államokbeli folyóiratból szemléző gyakorlatának.

Mielőtt az információramlást példákön keresztül vegigkísérnénk érdemes figyelemmel lennünk a tudásátadás másik aspektusára. A külhoni építészeti központokból érkező egyre nagyobb számú építész által közvetített építészeti hagyomány(ok) befogadása és a hazai

közegbe való involválása régóta a történeti szempontú vizsgálatok fókuszában áll. Emellett az információátadás másik iránya úgy tűnik, kevesebb figyelmet kapott. Arról a törekvésről van szó, amelynek részeként általában a magyarországi építészet, illetve egykori és kortárs művelőinek tevékenysége a külföldi szaksajtóban a 19. század második felében megjelent. Szándékom az, hogy az információáramlásnak ezt a kétirányúságát mutassam be.

A magyar építészet külföldi cikkekben való jelenléte az önképzőiskola folyamatára és annak változásaira mutat rá. Ebben az esetben a helyiként, illetve nemzetiként aposztrofált építészet 19. századi önreprezentációjáról van szó. A magyar politika és kultúrpolitika számára a helyspecifikus sajátosságok külföldi prezentációja (egyfajta országimázs) 1867 után különös jelentőséggel bírt. (Ebbe a történetbe illeszkednek az általunk vizsgált periódikumok magyarországi építészeiről szóló írásai.)

Annak kapcsán, hogyan kívánt a magyarországi építésztársadalom a külföldi építészeti diskurzusba bekapcsolódni, szükségesnek látszik közelebbről megvizsgálni, mit is jelentett a hazai-külföldi (hiemisch-ausländisch) fogalompár a kortársak számára. A szaklapok írásait nézve úgy tűnik, a régiók határai nem ugyanott húzódtak mindkét irányba: mintha a Monarchián belül Bécs építésze távolabb lett volna Pestétől, mint fordítva. Ennek oka, hogy magyarországi építészek magukat hazai környezetben sokszor Bécshez viszonyítva határozták meg. Bécsi kollégáik a Monarchia különböző vidékeinek építészetét nem nacionálék szerint értelmezték – a régiók közti határok onnan nézve szubtilisabbak voltak. A magyarországi építészek esetében ugyanakkor, ha Bécsnél távolabbi kontaktusaik voltak, egyfajta kettős régióhoz való tartozás tudata működött. Az építészeti régiók többnézetűségét mutatja, hogy az akkori európai építészeti gondolkodás nacionálék szerint nem tett distinkciót az Osztrák-Magyar Monarchia különböző vidékein létrehozott kortárs művek között. Nagynevű építészek nevével fémjelzett iskolákról (ld. Schinkelschule, Semper-Schüler, Schmidt-Schule, Hansen's Schüler), vagy általánosabban egy-egy városhoz kötött stílusról (pl. berlini iskola), továbbá építészeti korszakokhoz kapcsolódó irányzatokról írtak. A nemzeti kontextus mind a hazai építészeti írásokban, mind a külföldi kommentároknak a múlt építésze kapcsán, vagy azokra történt kortárs reflektálás (ld. a történeti építészet felidézése kiállítási épületeken) apropóján került elő. Tehát az egykorú magyarországi építészet – és ez a korabeli ismertetésekből, szakcikkekből is látható – jellegénél fogva több szállal kötődött az egyes európai építészeti szellemi centrumokhoz, mint helyi építészeti hagyományokhoz.

Ezeket a szálakat a vizsgált korszakban elsősorban személyes kapcsolatok tartották életben. A kapcsolattartásnak, az egymásról való tudásnak, egyáltalán a tudás áramoltatásának egyre inkább formalizált médiumai a szakfolyóiratok lettek.

KÉPEK HASZNÁLATA AZ ELMÉLETBEN ÉS A GYAKORLATBAN

Abban, hogy az információk minél gyorsabban és pontosabban áramolhassanak, megkerülhetetlen szerepük volt a képeknek, illusztrációknak. Nem csak a lapokban publikált híreket, de az összegyűjtött ismereteket, a korban különböző módon közkinccsé tett tudást is könnyebben elérhetővé és birtokba vehetővé tették. Ahogy azt az elmúlt években többen leírták, a 19. század végének „magazin-forradalma” meghatározó változásokat indított el az illusztrált sajtó terén, melyek hosszú távú hatással voltak a nyomtatási szokásokra és a szerzői gyakorlatra.⁴

Ez a folyamat nem ment egyik pillanatról a másikra. Voltak lapok, melyek a nyomtatott illusztráció használatát a kezdeti időkben (1880-as évek eleje) elutasították, majd látva az erre való egyre növekvő igényt, alkalmazkodtak az új kor kívánalmaihoz.⁵ Az építészet terén az oktatás hagyományos eszközeként használt demonstrációs képek szerepét fokozatosan átvették ebben a korban a történeti anyagot bemutató mintalapok és -gyűjtemények. Ezek nem csak az oktatásnak álltak rendelkezésre, hanem – mivel hagyományos úton terjesztett kiadványokról volt szó – gyakorlatilag bárki számára hozzáférhetővé tették az építészet történetének válogatott emlékeit. A kurrens építészeti tevékenységről, főként korszakunk második felében, a fotográfának köszönhetően szintén egyre bővülő képanyag állt rendelkezésre. Többnyelvű albumok jelentek meg a különböző európai városok jeles épületeiről. Ebben a „képdömpingben” mint értelmezési keretben kell látnunk a szakfolyóiratok illusztrációs anyagát. Jelentőségüket abban láthatjuk, hogy nem csak az újonnan emelt épületről kapott alaprajzokat és különböző metszet- és nézetrajzokat a korabeli olvasó. De a külföld nevezetes mérnöki alkotásairól, különleges, Európából nézve olykor egzotikus műveiről is fontosnak tartottak illusztrációt adni. Példaként a Brooklyn Bridge-ről, az Eiffel toronyról készült rajzokat említjük. Szakmai útibeszámolóknak is egyre inkább része lett az illusztráció, követve azt az igényt amelyet a kor képes újságjai a 19. század végén bizonyos értelemben generáltak. A korszakban egyre gyakoribbá váló építészeti szakkiállítások, ipari seregszemlék, általános kiállítások és vásárok szintén visszatérő témái voltak a szaklapok illusztrációinak, ugyanis ezeket az eseményeket, mint a leginnovatívabb ismeretek találkozásának helyszíneit mindig fokozott érdeklődés kísérte (pl. a Kauser József tervezte csárda az 1878-as párizsi világkiállításra, *Építő Ipar* 1879. 107, 123, 129–131). (1. kép) Magyarországi építészek külföldi sikerét, mint a jelenlétük kézzel fogható zálogát, többnyire szintén képek kíséretében adták hírül.

MAGYAR SZAKFOLYÓIRATOK A KÜLFÖLDRŐL

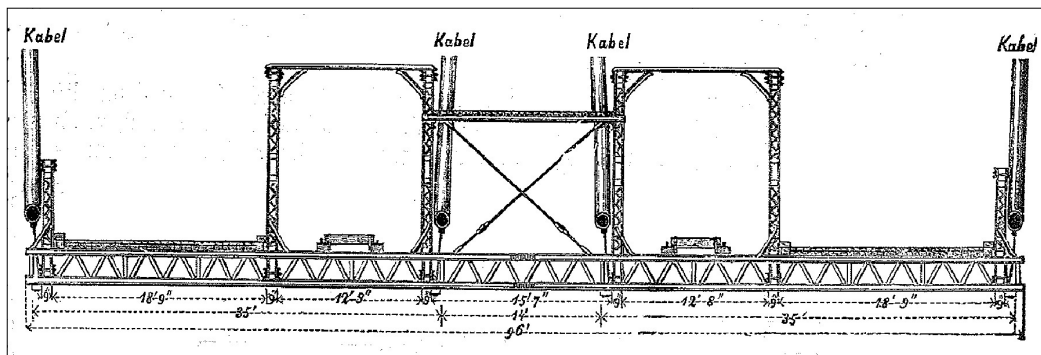
Mit tudunk meg a magyar építészek gondolkodásáról a szövegek kapcsán? Melyek azok a főbb kérdések, amelyek felbukkannak a lapok hasábjain? És melyek, amik nem?

Az *Építési* (utóbb *Építő*) *Iparban* és a *Mérnökegyet Közlönyében* tematikájukat tekintve is sokfélék a külföldi vonatkozású cikkek. Ha az idézett lapok származási helyét nézzük, bécsi, berlini, stuttgarti lapok mellett párizsi londoni, new yorki nyomdaterékeket is találunk.⁶ Ez arra mutat, hogy a szerkesztők szándéka, hogy Európa fontosabb építészeti centrumaiból egy lehető széles áttekintést adjanak a szakmát aktuálisan foglalkoztató kérdésekről. Ebben a részben külföldön tartózkodó állandó munkatársak sokat segítettek. Alpár Ignác, Rozinay István, Korb Flóris, vagy Engel Zsigmond berlini tanulmányaik után hosszabb-rövidebb ideig a porosz városban maradtak és onnan küldték leveleiket az *Építő Ipar* számára. Kauser József, aki az *École des Beaux-Arts*-ban végezte tanulmányait a párizsi világkiállításról küldött beszámolót. Testvére, a new yorki tanulmányok után hazajött János francia szaklapokat szemlézett és párizsi leveleket írt az *Építő Ipar* számára. Seefehlner Gyula, vasúti mérnök egyfajta utazó nagykövetként nem csak angol és amerikai lapok szemléléssel járult hozzá a hazai szakma friss tájékoztatásához, de ugyanakkor (miként erről az *Építő Iparból* értesülünk) a hazai szakfolyóiratokat és azok tartalmát Németországban bemutatta. Ha a két szakfolyóirat külföldi vonatkozású cikkeit áttekintjük, láthatjuk, hogy melyek voltak azok kérdések,

1. kép: 1878-as párizsi
világkiállítás,
Kauser József: A közkiál-
lítási csárda távlati képe.
Az Építési Ipar 1879. ápr.
20. 107

amelyek a szakmát leginkább foglalkoztatták. A kor egyik legfontosabb problémája a transport volt. Vagyis hogy miként lehet a termékeket, illetve a személyeket minél gyorsabban egyik helyről a másikra eljuttatni. A különböző mérnöki, gépészeti, építészeti fejlesztések közül nagyon sok ezt szolgálta. A szaklapok is tükrözik ezt az érdeklődést. Az összes külföldi építészeti vonatkozású írásnak több mint a fele ehhez a területhez tartozik. Olvashatunk köztük a vízi közlekedést megkönnyítő csatornák építéséről Angliában, Franciaországban, Németországban, vagy félszigeteket, kontinenseket átvágó csatornák megépítéséről szóló híradásokat (Szuezi-, Panama-, Korinthoszi-csatorna).⁷ A nagy távolságokat lerövidítő alagutak, viaduktok, hidak építése szintén folyamatos érdeklődésre tartott számot.⁸ (2. kép) Ehhez kapcsolódnak az utak kezdő- és végpontjait jelentő kikötők és vasúti pályaudvarok megépítéséről szóló cikkek.⁹ A kor leggyorsabban fejlődő, legsikeresebb közlekedési eszköze egyértelműen a vasút volt. Nem véletlen ha a külföldi szaklapokból átvett idegen nyelvű írások közül számottevő a vasútépítéshez kötődött.¹⁰ És nem független ettől az sem, hogy több vasgyárról, vasgyártásról szóló külföldi szakcikk is bekerült a hazai lapokba válogatott ismertetések közé.¹¹ A modern metropoliszokban előtérbe kerülő új kihívások szintén a mozgással, transzporttal voltak kapcsolatosak. A modern nagyváros működtetése a városi csatorna- és vízhálózat létrehozása nélkül ekkor már nem volt elképzelhető. Nem csoda, ha a hazai kollégák szorgalmasan gyűjtötték az erről beszerezhető információkat. Publikáltak átvett híreket new yorki, párizsi, müncheni csatornákról.¹² A kor alapkérdései közé tartozott a városok rohamos tempóban növekvő lakosságának elhelyezése. A biztonságos és a kor fogalmai szerint egészséges munkáslakóházak építésének kérdése az egész korszakot végig kísérte. Így többek között Berlin, New York, Marseille, Párizs, Le Havre, Liège, London, Hamburg, Fiume, vagy akár Tokio munkásnegyedeiről olvashatunk kölcsönzött cikkeket.¹³ A másik lakástípus szintén összefügg a nagyvárosok lakosságának felduzzadásával. Ezek a magas lakóházak, toronyházak, melyeknek londoni, new yorki vagy philadelphiai példáiról is közöltek lefordított írásokat.¹⁴ A cikkek következő nagyobb csoportja a magyarok külföldi megmutatkozásának lehetőségeiről, különböző szak- vagy általános kiállításokról szólt. Ezek a seregszemlék ismétlődő alkalmat kínáltak a hazai szakmabelieknek is a megmutatkozásra. A kiállítás meghirdetésének tényéről, miként adott esetben a magyarok sikeres részvételéről a hazai szaklapok rendszeresen tájékoztatták olvasóikat.¹⁵ Az előbbieknél kisebb számban

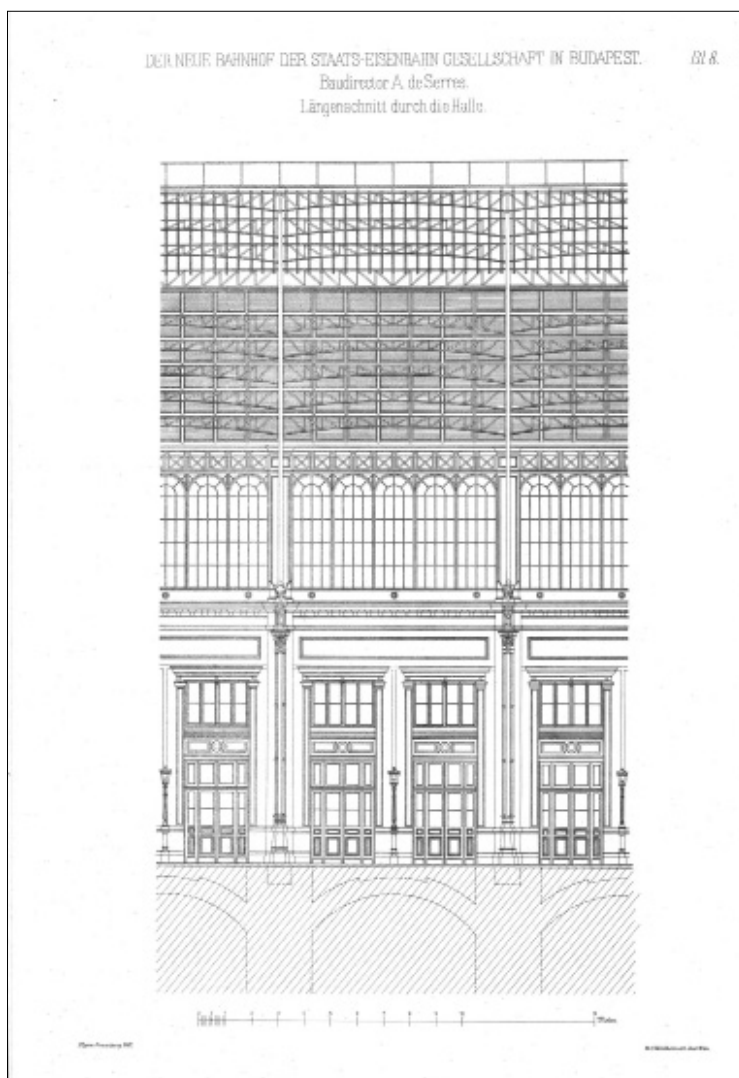
2. kép. Az East River sodronykötélhid [Brooklyn Bridge]. A hid keresztmetszete.
Az Építési Ipar 1883. aug. 26. 317

szerepeltek olyan mérnöképítészeti alkotásokról és gépészeti újdonságokról szóló cikkek, melyek nem kapcsolódtak a korszak fő kihívásához, a szállításhoz és mozgáshoz (vásárcsarnok, stadion, Eiffel-torony, turbinatelep, stb).¹⁶ Analógia és minta szempontjából tartottak számot itthoni érdeklődésre az építészképzésről, a mérnökök helyzetéről és az építészeti pályázatok rendszeréről szóló cikkek tartalmi ismertetései.¹⁷ A külföldi építészet múltja, történetisége a hazai építészet történetének kontextusában vált fontossá. Amikor a történeti építészet már nem csak mint a számbavétel tárgya szerepelt, hanem elemei alkalmazott művészetként itthon is beépültek az építészek eszköztárába. Ennek a folyamatnak a fényében voltak relevánsak a kortások számára a spanyolországi, vagy hollandiai műemlékekről, vagy akár a kínai hidakról szóló útibeszámolók.¹⁸ Kisebbszámúban ugyan, de ezekben a lapokban neves külföldi építészek nekrológjai is olvashatók, melyek különösen az első pár évtizedben szépen felrajzolják azokat a kapcsolati hálókat amelyekben a magyarországi építészek mozogtak: Berlin, Bécs, Párizs.¹⁹ A folyóiratokban megjelenő építészetelméleti kérdések közül figyelmet érdemel Lützow bécsi professzor előadásának ismertetése, aki 1880-ban a bécsi egyetem épülete kapcsán a külső megjelenés (stílus) mellett a téralakítást az épületek hasonlóan fontos jellemzőjének tartja.²⁰

KÜLFÖLDI SZAKLAPOK MAGYARORSZÁGRÓL

Két lapot vizsgáltunk abból a szempontból, hogy miként jelennek meg benne magyar vonatkozású építészeti hírek. Az egyik az *Allgemeine Bauzeitung*, a másik a *Wiener Bauindustrie Zeitung* volt, mindkettő Bécsben jelent meg. Ha megnézzük, hogy Magyarország milyen apropókból bukkant fel a külföldi szaklapok hasábjain, azt látjuk, hogy mindenekelőtt új hazai építészeti alkotásról szóló híradásokat és nem utolsó sorban képeket közöltek. Az illusztrációk, amelyek építészeti rajzok, vagy fotók voltak, különösen fontos szerepet kaptak ezekben az ismertetésekben. Ezekben a hírekben külföldön is ismert, befutott építészek (Ybl, Steindl, Szkalnitzky, Weber Antal, később Hauszmann, Alpár) alkotásai mellett fiatalabb kollégák művei is megjelentek. Soraikban sok bécsi tanultságú építész volt. Theophil Hansen tanítványai (Wellisch Alfréd és Wellisch Adolf, Gerster Kálmán, Schön Frigyes, Otto Hieser) éppúgy, mint Friedrich Schmidt (Alexander Wielemans) diákjai. A hamburgi Schmahl Henrik és Schön

Frigyes fiatalon Ybl mellett dolgozott. Kallina Mór prágai, Quittner Zsigmond müncheni, Meinig Arthur drezdai és bécsi tanulmányok után kezdte építészeti gyakorlatát Budapesten. Az utóbbi építészek számára műveik külhoni publikálása bizonyos fajta bemutatkozási lehetőséget jelentett. A hírek közt erős többségben vannak a különféle középületek. A Parlament mellett az Akadémia, a Fővámház, egyetemi épületek, könyvtárak.²¹ De említhetjük a különböző iskolákat, múzeumokat, vagy színházakat, az Operaházat. Továbbá mint modern mérnöképítészeti alkotások, különféle csarnokok, valamint a vasúti pályaudvarok keltettek érdeklődést.²² Mindezek különös jelentőséggel bírtak akkor, ha külföldi építész is kapcsolatba volt velük hozható (August Serres, Nyugati pályaudvar). (3. kép) Ezen kívül a külhoni lapok hasábjain felbukkantak templomok (Ferencvárosi plébániatemplom), valamint egyesületek, különböző városi és egyházi szervezetek (városi képviselő testület, takarékpénztár egyesület, a református egyház) épületei.²³ Továbbá magánházak: bérházak és villák (Erdődy villa, Czobor villa).²⁴ (4.

3. kép:
Az állami vasúttársaság
új pályaudvara
[a későbbi Nyugati pályaud-
var], Budapest.
Hosszmetszet
a várócsarnokon keresztül.
Allgemeine Bauzeitung,
1883. Bl. 8.

4. kép: Quittner Zsigmond:
Ullmann ház, Budapest. Wiener
Bauindustrie-Zeitung 1888.
Bl 32.

kép) Azok közül az építészeti jelenségek közül, melyek ezekben az évtizedekben a szakmát Európában és Észak-Amerikában leginkább foglalkoztatták inkább csak a korszak második felében találhatunk híreket Magyarországgal kapcsolatban. A rohamos tempóban növekvő fővárosban az 1880-as évek végétől szaporodtak meg a rezidensek (a kor követelményeinek megfelelő higiénikus körülmények közti) elhelyezésével kapcsolatos cikkek. Az Allgemeine Bauzeitung egy ilyen írása a bérházépítés megváltozott igényeiről árulkodik.²⁵ Egy másik írás az újonnan épült budapesti munkástelepet más hasonló telepek kontextusában mutatta be.²⁶ A közlekedéssel, a vízi utak nagyságának növelésével kapcsolatos az Allgemeine Bauzeitung Tisza szabályozásról szóló 1897-es cikke.²⁷ A transport megnövekedett fontosságát mutatja, hogy több pesti pályaudvarról is hírt adtak az osztrák társlapok. Így az Allgemeine Bauzeitung részletes, a magyarországi vasútvonalak történetéről is szót ejtő cikkben mutatja be a későbbi Nyugati pályaudvar August Serres irodája által tervezett fogadócsarnokát.²⁸

Látva mostmár a különböző folyóiratokban megjelenő írások jellegét, kínálkozik a kérdés. Vajon az a cél, hogy ezek a lapok a külföldi és a hazai építészet közötti kapcsolat egyfajta médiumai legyenek, mennyiben valósult meg? Úgy is feltehetjük a kérdést, hogy ha a szakfolyóiratokat Magyarország és a külföld közti átjárást biztosító kapunak tekintjük: vajon ez a kapu mindkét irányba és folyamatosan nyitva volt-e?

Ha először a hazai lapok nemzetközi vonatkozású írásait nézzük, azt látjuk, hogy igyekeztek a modern építészet legaktuálisabb kérdéseit elérhetővé tenni és esetenként még reflektálni is rá. Úgy tűnik, a cél, hogy az itthoni szakma számára megteremtse a másutt zajló diskurzusokban való részvétel lehetőségét, többé-kevésbé teljesült.

Nem ennyire egyértelmű a helyzet abban, miként tudták a magyar építészetről szóló híreket a külföldi szakmai közönséghez eljuttatni. Mennyire kapott a kinti olvasó rálátást arra, mi foglalkoztatja a hazai építész szakmát, mi zajlik építészet terén Magyarországon? Bizonyosan értesült a friss (reprezentatív, köz-) építkezésekről. Mindenek előtt a legjelentősebb állami középületek elkészültéről. Ám hogy azon túl milyen köz- és magánépítkezésekről olvashattak

beszámolót, az úgy tűnik, mintha sok esetben a véletleneken, személyes kapcsolatokon és más szempontokon múltott volna. Vélhetően azok a kapcsolatok, melyek elérhetővé tettek külföldi szaklapokat például hazai szerkesztőségek számára, másik irányba is működtek. Így személyes preferencia, ismeretség is közrejátszhatott abban (talán az első évtizedekben inkább mint később) hogy mi jutott el az egyéb építkezésekből külföldre. Ebből a válogatott építészeti anyagból és abból, hogy az mely városok lapjaiba (kikhez) jutott el, ugyanúgy felrajzolható egy, a hazai és a kinti építészet közti kapcsolati háló, mint a neves külföldi professzorok nekrológjai nyomán. Ahhoz azonban, hogy a személyes kapcsolatok szintjén itt-ott megragadható közvetlen érintkezéseken (Stüler-Szkalnitzky, Hansen-Ybl, Schmidt-Schulek) túl a jövőben közelebb jussunk ahhoz, hogy a hazai építészek milyen európai szakmai közegekben mozogtak, érdemes lesz a két háló szövetét egymásra vetítenünk.

Ha emellé helyezzük a magyarországi építészeknek azt a törekvését (amit a külföldi cikkek kiválogatásának gyakorlata mutatott), hogy a kortárs építészeti diskurzusba a hazai szakmát bevezessék, akkor megláthatjuk az építészeti gondolkodásnak egy olyanféle dinamikáját, mely a meglevő kapcsolatrendszer és mögöttük húzódó nézetek tágításának lehetőségét adta.

JEGYZETEK

1. Ugyanakkor építészeti tárgyú írásoknak és híreknek általánosabb tematikájú lapok is helyet adtak: *Vállalkozók Lapja, Pester Lloyd*, stb.

2. Az önkép megrajzolásáról szól a „We” & „the others” modern European societies in search of identity studies in comparative history című kötet (Ed. *Lud'a Klusáková*, Karolinum, Praha, 2004.) Ezt a kérdést járta körbe korábban a történészek 1985-ös világkongresszusa *The Image of the Others* (Stuttgart). Ld. *L'image de l'autre étrangers, minoritaires, marginaux* 16e Congrès International des Sciences Historiques, Stuttgart, 25 Août–1er Septembre, 1985. *Helène Ahrweiler*, Paris CISH 1985. Ezt a problémát vizsgálta meg közelebbről a CEU 1995-ben megjelent tanulmánykötete is. *László Kontler* (Ed.), *Pride and Prejudice: National Stereotypes in the 19th and 20th Century Europe East to West*, CEU Budapest, 1995. További, a témát érintő tanulmánykötet *Beller, Manfred and Leerssen, Joep* (Ed.), *Imagology the cultural construction and the literary representation of national characters a critical survey*, Amsterdam, 2007. Ehhez kapcsolódó webhely a fontosabb szakirodalommal. <http://www.imagologica.eu/titles>

3. Ezt mutatja a Műegyetem könyvtárának címjegyzéke, melynek mintegy 80%-a német nyelvű szakirodalom volt. (Ld. A m. kir. József-műegyetem könyvtárának címjegyzéke 1874, 1893²). Erről árulkodik Weber Antal könyvtára vagy az a tanítási segédanyag, melyet Hauszmann Alajos használt a műegyetemi óráihoz. (*Maróty Katalin*: Weber Antal könyvtára, adalék a XIX. századi magyar építészeti szakirodalom kutatásához. *Építés-Építészettudomány* 2006. 88–112; Hauszmann Alajos önéletírása. In: *Lapis Angularis: források a Magyar Építészeti Múzeum gyűjteményéből I.*, Budapest, 1995.) Korabeli újsághírekben arról is tudunk, hogy időnként egy-egy építész könyvtára értékesítésre került. (ÉI 1877. júl. 29. 636–637 „a sors csapásai által súlyosan meglátogatott szaktárs következő könyveit bocsátja áruba”; 1878. máj. 19. 181 „egy a fővárosból rögtön elutazni kénytelen építész a következő újabb technikai munkákat kívánja eladni”) Ezekben a német alapirodalmat és a fontos német szakfolyóiratokat szintén megtalálhatjuk. Akinek saját könyvtára nem tellett, hozzá juthatott a legfrissebb (német) szakirodalomhoz és szaklapokhoz a Magyar Mérnök és Építész Egylet könyvtárában.

4. Ld. *Amy Tucker*: *The Illustration of the Master, Henry James and the Magazine Revolution*. Stanford, Calif., 2010. 1–12. *Michele H. Bogart*: *Artists, Advertising, and the Borders of Art*. Chicago, 1995. 20. 11 („We have scores of witnesses to the fact that readers of the time saw periodical stories and essays differently, that literacy practices were inflected by visual cues, and authors routinely adapted their work to the changing demands of audience and medium. Readers and writers alike testified to the impact of the illustrations on their reception of books and magazines.”); *Eugene Benson*: „The French and English Illustrated Magazines”. *Atlantic Monthly*, June 1870. 681–687. („I consider the illustrated magazine one of the essentials of a beautiful home life; while we sit by the fireside the pictured page lets us see the art and science, the habits and customs, all of the historic ages, and the

- same time represents to us the remarkable or beautiful things scattered over our contemporary world.”)
5. *Elery Sedgwick: A History of the „Atlantic Monthly” 1857–1909. Yankee Humanism at High Tide and Ebb.* Amherst, 1994, 38.
6. A hivatkozott lapok között szerepelt a *The Builder*, London; a *La Semaine des Constructeurs*, Paris; a *Bulletin de la Société Philomathique* de Paris; az *Annales Industrielles*, Paris; a *Scientific American*, New York; a *The Iron Age*, New York; a *L'Art*, Paris; a *Deutsche Bauzeitung*, Berlin; a *Zeitschrift des Architekten- und Ingenieur-Vereins zu Hannover*; a *Dingler's Polytechnisches Journal*, Augsburg; az *Über Land und Meer: deutsche illustrierte Zeitung*, Stuttgart; a *Zeitschrift és a Wochenschrift des oesterreichischen Ingenieur und Architekten Vereins*, Wien; az *Illustrierte Zeitung*, Leipzig; az *Eisenbahn*, Zürich; a *Zeitschrift für Baukunde*, München.
7. Szabályozások a Freistriz folyón (Ausztria), A *Magyar Mérnök- és Építész Egylet Közlönye* (a továbbiakban MMÉE) 1869/2 120–132; a Szezei csatorna, MMÉE 1870/2 63–72; a Felső-Rajna szabályozása, MMÉE 1877/6–7 209–223; Panama csatorna, *Építési Ipar* (a továbbiakban ÉI) 1878. febr. 17. 57, MMÉE 1878/3 81–97, ÉI 1880. nov. 14. 367; Folyószabályozás Franciaországban, ÉI 1880. 9. sz. 67–68; Korithoszi csatorna, MMÉE 1893/11 367–375 MMÉE 1893/12 416; hajóvontatás francia és német csatornákon, MMÉE 1894/2 33–41, 1894/3 81–87.
8. A lupkowi alagút, MMÉE 1874/8 327–334; alagutak általában ÉI 1880. ápr. 18. 127–128, ÉI 1880. ápr. 25. 137–138; Szt. Gotthard alagút, ÉI 1880. jan. 25. 30, ÉI 1880. ápr. 25. 136–137, MMÉE 1875/12 512–521; alagutak Londonban, ÉI 1880. jan. 11. 14, MMÉE 1897/1 5–11; a La Manche csatorna tervezett alagútja, ÉI 1880. szept. 26 311; Kentucky viadukt, ÉI 1878. máj. 19. 178–179; vasviadukt a Hessenben, MMÉE 1868/4 340–343; Dundeei Tay-híd (Skócia), ÉI 1880. márc. 28. 101–102; Brooklyn Bridge, ÉI 1877. okt. 28 888–891; kopenhágai híd, MMÉE 1874/11 476–482; Elba-híd, MMÉE 1876/10 430–435; münchensteini híd, Svájc, MMÉE 1892/1 19–25; szarajevói híd, MMÉE 1898/9 393–395; a kínaiak hídépítése, MMÉE 1899/10 407–418.
9. A fiemei kikötő, ÉI 1878 ápr. 14. 130–131; MMÉE 1874/10 425–428, MMÉE 1878/6–7 201–218, 1878/8 313–317, MMÉE 1880/3 275–292, MMÉE 1881/1 59–63, MMÉE 1882/4 236–271, MMÉE 1883/2 69–80, MMÉE 1884/6 327–335; a hamburgi kikötő, MMÉE 1875/1 25–30, MMÉE 1883/3 92–96; a pólai dokk, MMÉE 1870/3 174–191; a bordeaux-i dokkok, ÉI 1877 febr. 11 97–102; a berlin-anhalti vasúti csarnok, ÉI 1879. febr. 23. 51–52.
10. Az olcsó vasutak, MMÉE 1868/4 358–363; a magyarországi vasúthálózat, MMÉE 1869/6 452–454; Amerikai vasutak, MMÉE 1872/4 136–148, MMÉE 1878/10 361–371; ÉI 1880, MMÉE 1894/1 15–19; fogaskerekű vasutak, MMÉE 1875/1 1–24, MMÉE 1878/12 451–472; a resicai vasút, MMÉE 1875/11 466–474; a svájci vasutak, MMÉE 1876/1 20–25, MMÉE 1893/2 45–48, MMÉE 1893/3 70–75, MMÉE 1893/12 399–404; a közép-ázsiai vasút, MMÉE 1877/3. 81–92; Ausztrália vasútjai, ÉI 1880. febr. 22. 61, ÉI 1880. márc. 14. 82; csatornák és vasutak, MMÉE 1882/2 106–134; a fiemei vasút, MMÉE 1882/4 284–298; a woronienka-staniszlói vasút, MMÉE 1897/4 176–180; a szibériai vasút, MMÉE 1898/5 177–184.
11. Belgiumi acélgégyártás MMÉE 1873/12 466–477; Ausztriai gyártelepek, ÉI 1882. okt. 29. 360–362; francia vasgyárak, MMÉE 1895/9. 341–350, 1895/10 378–388; Anglia, Belgium és Németország vas- és acélgégyárak, MMÉE 1897/9 380–395, 1897/10 417–431, 1897/11 449–457; az USA vas- és acélgégyárak, MMÉE 1898/3 87–100, 1898/4 143–148, 1898/5 203–210; rugó-, cső-, drót-, kerék- és kocsitengelygyártás az USA-ban, MMÉE 1899/1 19–30; acélöntészet, MMÉE 1899/11 457–468, 1899/12 503–510.
12. New York csatornái, MMÉE 1870/5 303–315; Párizs csatornái, MMÉE 1872/5 188–191; Budapest csatornázása, MMÉE 1874/2 53–79, MMÉE 1884/1 1–38; az ivóvíz szűrése Franciaországban, ÉI 1877. júl. 22. 612–613; a brooklyni vízvezeték, MMÉE 1878/12; városok csatornázása, MMÉE 1882/3 199–222, MMÉE 1885/6 255–281; Újpest csatornázása, MMÉE 1886/5 339–348, MMÉE 1886/6 353–363; München csatornázása, MMÉE 1886/7 401–417; szennyvizek tisztítása, MMÉE 1895/8 284–291, 1895/9 330–341, 1895/10 366–376.
13. Hamburgi munkáslakások, ÉI 1878. jún. 23. 220; londoni munkáslakóházak, MMÉE 1887/8 366–372; munkástelepek Elzászban és Franciaországban, MMÉE 1887/12 556–562; a diósgyőri vasgyár munkástelepe, MMÉE 1889/12 734; a fiemei munkástelep, MMÉE 1892/3 75–78; Tokió munkáslakásai, MMÉE 1893/9 312–316; Le Havre-i munkáslakásokat építő társulat, MMÉE 1893/10 350–353; munkáslakóházak Lüttichben, MMÉE 1894/8 266–270; amerikai munkáslakóházak, MMÉE 1895/8 300–304; munkáslakás Párizsban, MMÉE 1898/1 19–21; munkáslakás Marseille-ben, MMÉE 1898/2 51–54.
14. 12 emeletes bérházak Londonban, ÉI 1878. febr. 24 67; philadelphiai és new yorki lakóházak, ÉI 1878. ápr. 21. 141–143; berlini bérházak, ÉI 1877. máj. 27. 444–445; amerikai toronyházak, MMÉE 1892/5 150–152; bérházakról általában, ÉI 1880. ápr. 11. 119–121.
15. Az 1867-es párizsi világiállítás, MMÉE 1867/2 115–131 1867/3 197–211, 233–246, 1868/1 10–18, 1868/5

383–390; az 1873-as bécsi világkiállítás, MMÉE 1874/5 177–193, MMÉE 1875/5 212–222, 6–7, 270–281, 1876/1 1–19, 1876/2–3 45–67; a karlsruhei, amsterdami iparegyesületek az 1877-es múkiállításokon, ÉI 1877. ápr. 15. 312, 313; az 1878-as párizsi világkiállítás, ÉI 1877. szept. 9. 757, ÉI 1877. szept. 16. 771–773, ÉI 1878. jan. 13. 15; az 1879-es torontói kiállítás, 1880-as római kiállítás, ÉI 1877. ápr. 22. 335; az 1886-os londoni kiállítás, MMÉE 1886/1 78–85; 1886-os antwerpeni nemzetközi kiállítás, MMÉE 1886/3 216–224, 1886/8 485–498; 1889-es párizsi világkiállítás, MMÉE 1889/6–7, 388–396, 1889/8 438–455, 1889/9–10 535–546, 1889/12 633–681, 1890/1 42–55, 1890/12 650–673; az 1893-as Chicago-i világkiállítás, MMÉE 1894/3 101–103, 1894/7 227–235, 1894/8 261–266; 1898-as berlini szakkiállítás, MMÉE 1898/7 295–306, 1898/8 339–350; az 1900-as párizsi világkiállítás, MMÉE 1895/5 149–162, 1895/6 193–202, 1900/19 460–478.

16. A párizsi „Hippodrome”, ÉI 1879. jún. 1. 149–150; az Eiffel torony (Naposzlop), MMÉE 1888/1 1–12, 1888/2 49–60, 1888/3 97–109; az asslingi turbina telep MMÉE 1891/6 231–246; amerikai hóhányó, MMÉE 1895/10 376–378; párizsi mechanikai kísérleti állomás, MMÉE 1897/1 12–16; szarajevo-i villamostelep, MMÉE 1897/3 130–132.

17. A bajor építészképzés, MMÉE 1873/1 1–17, 1873/10 400–404, 1873/11 438–445; a német építésipar iskolák története, ÉI 1877. dec. 23. 1052–1055, ÉI 1877. dec. 30. 1072–1074; középkori német kőfaragó szervezetekről, MMÉE 1884/3; építészeti pályázatok Németországban, ÉI 1879. okt. 26. 298–299, ÉI 1879. nov. 9. 313–314, ÉI 1879. nov. 30. 336–337; Svájcban, ÉI 1878. márc. 24. 103–104; a mérnökök helyzete az USA-ban, ÉI 1880. 144, 151; Franciaországban, MMÉE 1899/7 266–271.

18. Spanyolországi műemlékek, MMÉE 1892/1 3–9, 1892/2 37–43; Beemster polder [Hollandia, 17.sz.], MMÉE 1892/10 328–331; a kínaiak hídépítése, MMÉE 1899/10 407–418

19. Michelangelo, MMÉE 1875/8 342–346, 1875/9 379–386, 1875/10 433–443; Karl Friedrich Schinkel, ÉI 1877. márc. 25. 236; Richard Lucae, ÉI 1877. dec. 2. 994–995; Sir Gilbert Scott, ÉI 1878. ápr. 28. 152; Gottfried Semper, ÉI 1879. aug. 10. 225–226, 1879. aug. 17. 231–232, 1879. aug. 24. 237–238; Viollet le Duc, ÉI 1879. dec. 14 353–354, 1879. dec. 21 366–367; Heinrich Strack, ÉI 1880. jún. 20. 202; Heusinger von Waldegg, MMÉE 1886/2 208. 20. ÉI 1880. nov. 7. 356.

21. *Ybl Miklós*: Das neue Parlamentsgebäude in Pest, *Allgemeine Bauzeitung* (a későbbiekben AB) 1868. 214–215, Bl 20–23. Akademie Palast, *Wiener Bauindustriezeitung* (a későbbiekben WBZ) 1888. Bl. 66. A budapesti fővámházról a bécsi parlament képe mellett közöltek illusztrációt a londoni *Builder*-ben. Az erről szóló – a korban is feltűnést keltő – hírről az *Építő Ipar* adott tájékoztatást. Ld. ÉI 1878. jan. 20. 23. *Szkalnitzky – Koch*: Universitäts Bibliothek, AB 1880. 27. Bl 25–28; *Szkalnitzky – Koch*: Physiologisches Institut [Puskin utcai egyetemi épület], AB 1880. 54–55 Bl 39–41; *Kausser József*: Industrie-Zeichenschule, WBZ 1888. Bl. 30–31; *Friedrich Schön*: Israelitisches Schulgebäude, Stuhlweissenburg, AB 1894. 71–72, Bl 53; *Steindl Imre*: Modell des Parlamentsgebäudes Budapest, WBZ 1893. Bl 10;

22. Így Lechner Ödön Városligeti korcsolyacsarnokát mutatta be az olvasóknak a WBZ 1891. éve (Bl 24). A vasúti csarnokokat ld. később.

23. *Ybl Miklós*: Franzstadter Pfarrkirche, AB 1880. 71–72 Bl 45–49; *Rudolf Klotz*: Fünfkirchner Stadthaus, WBZ 1889. Bl 32–34; *Gerster Kálmán*: Sparkassagebäude, Debrecen, WBZ 1890. Bl 86; *Gerster Kálmán*: Gebäude des ref. Kirchengemeinde, Debrecen [Consistoriális ház], WBZ 1890. Bl 80; *Ludwig Förster*: Israelitisches Kultustempel, Budapest, ABZ 1892. Bl 54;

24. Administrations- und Wohngebäude d 1. Siebenbürger Eisenbahn-Gesellschaft Pest, AB 1873. 253, Bl 36–40; *Kallina Mór*: Wohnhaus Johann Burián in der Zrínyi Gasse, AB 1879. 12, Bl 23–26; *Bobula János*: Palast Schneider, AB 1881. 48. Bl 29–30; *Kausser József*: Röser Basar, WBZ 1883. Bl 54; *Kallina Mór*: Wohnhaus Wilhelm Keller, AB 1887. 63 Bl 49; *Schlauch Imre*: Haus Bedő, Fünfkirchen, WBZ 1887. Bl 80; *Schmahl Henrik*: Schossberger Haus, WBZ 1888. Bl 10–11, 12–13, 14; *Quittner Zsigmond*: Ullmann Haus, WBZ 1888. Bl 32; *Wellisch Adolf*: Villa Czettel, WBZ 1888. Bl 96; *Wellisch Alfred*: Wohnhaus Hatner, WBZ 1889. Bl 14; *Wellisch Alfred*: Haus Glasner, WBZ 1889. Bl 42; *Ybl Miklós*: Burgbasar [Wohnhaus], WBZ 1889. Bl 48; *Ybl Miklós*: Erste Ungarische Sparkasse [Wohnhaus], WBZ 1889. Bl 54; *Ybl Miklós*: Haus am Muzeum Ring, WBZ 1889. Bl 63; *Anton Weber*: [Erdődy-] Villa, WBZ 1889. Bl 74; *Wellisch Alfréd*: Miethaus, WBZ 1890. Bl 16; *Wellisch Alfréd*: Wohnhaus Sziklay, WBZ 1890. Bl 10; *Wellisch Alfréd*: Miethaus, WBZ 1890. Bl 39; *Pártos Gyula – Lechner Ödön*: Wohnhaus, Andrassy Str, WBZ 1891. Bl 38; *Karl Sturm*: Haus Jungfer, WBZ 1891. Bl 46; *Alexander Wielemans*: Palais Wodianer, AB 1892. 7. Bl 1–5; *Alfred Foltz*: Österreichische Delegationengebäude Budapest, AB 1897. 132–136, Bl 42–45; *Meinig Artur*: Wohnhaus Em[m]er, WBZ 1892. Bl 7; *Linzbauer István*: Palais Haas, Budapest, WBZ 1892. Bl 65;

Otto Hieser: Schloss E. Thurn und Taxis, Baltavár, WBZ 1892. Bl 66; *Ybl Miklós*: Schloss Sasvár, WBZ 1892. Bl 73; *Quittner Zsigmond*: Haus d. ung. Journalistenvereins, Budapest, WBZ 1893. Bl 14; *Meinig Artur*: Wohn- und Geschäftshaus, Budapest, WBZ 1893. Bl 36; *Fort [Sándor]*: Schloss in Parnó, WBZ 1893. Bl 40; *Fort [Sándor]*: Schloss Andrassy Géza, Betlér, WBZ 1893. Bl 46; *Schmahl Henrik*: Wohnhaus in Budapest, WBZ 1894. Bl 41; *Ernst Schennen*: Wohnhaus in Budapest, WBZ 1894. Bl 40; *Pucher István*: Villa in Königsgasse, Budapest, WBZ 1894. Bl 49.

25. *Friedrich Schön*: Wohnhaus in Mesterstrasse, AB 1890. 94 Bl 78–79.

26. Arbeiter Kolonien der Budapest, AB 1890. 14–16 Bl 8–9.

27. Über die Regulierung des Theissflusses, AB 1898. 100–105 Bl 49–50.

28. [*A. Serres*]: Das Aufnahmsgebäude der österreichischen Staats Eisenbahn Gesellschaft [Nyugati pályaudvar], AB 1883. 3, 13. Bl 1–12.

RÖVIDÍTÉSEK: CISH: Congrès International des Sciences Historiques; CEU: Central European University, Budapest; MMÉE: A Magyar Mérnök-Egyesület közlönye (1867-1871) / A Magyar Mérnök- és Építész-Egylet közlönye (1872-1944); ÉI: Az Építési Ipar : hetilap (1877-1886) / Építő Ipar : műszaki hetilap (1887-1913); WBZ: Wiener Bauindustrie-Zeitung : Organ für Architekten, Ingenieure, Baumeister usw. u. alle Bauinteressenten (1883-1917); AB: Allgemeine Bauzeitung (1836-1918)

GÁBOR GYÖRGY PAPP

SELF-IMAGE-MAKING AND THE NOTION OF REGION

HUNGARY, EUROPEAN DISCOURSE ON ARCHITECTURE AND 19TH-CENTURY PERIODICALS

What was the role of the Hungarian architectural press in shaping the relationship between Hungarian architects and their European colleagues? Could it transmit indispensable knowledge and information so that Hungarian architects could follow the European discourse on architecture? To what extent did Hungarian circles of professionals influence the image of contemporary Hungarian architecture presented in the European architectural press?

In my paper I intend to answer these questions based on the articles on European architecture published in *Építési Ipar* and *Magyar Mérnök- és Építész-Egylet Közölnye*, and the articles on Hungarian architecture from *Allgemeine Bauzeitung* and *Wiener Bauindustriezeitung*. In the first part of my paper the issues raised above are placed in broader contexts, such as contemporary concepts of home and abroad, the notion of local and foreign territories. Thus I will give an overview of what people thought about their regional affiliations in Vienna and Budapest. The second part of my study is a thematically structured presentation of the articles on the subjects.

My research has led me to the conclusion that by reading Hungarian architectural journals architects could gain the necessary knowledge that made their participation in the European discourse possible. Hungarian architectural journals served as a reliable source of information regarding the problems European architects faced and the new achievements of architecture in Europe and beyond. However, personal interests and contacts seem to have played a decisive role in the selection of Hungarian buildings presented or topics discussed in the Viennese press. The international network of Hungarian architects opened channels that enabled the import of European knowledge to Hungary and transmitted the image Hungarian architects wanted to show of their work.

The picture of Hungarian architecture reflected in Viennese journals does not simply offer us an insight into the contemporary view of the country, it is an important cross-section of the image Hungarian architects presented of themselves abroad, as well.

pappg@arthist.mta.hu;